

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΙΟΥΝΙΟΥ, 1874.

ΤΟΜΟΣ ΚΒ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 510

Π Ε Ρ Ι
ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ
 ΤΟΥ
ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ *).

Περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος σχολικοῦ ἔτους ἐπ' ἄλλην τῆς πατρίδος λειτουργίαν κληθεὶς ὁ περισπούδαστος τοῦ ἑλλ. ἐκπαιδευτηρίου ἰδρυτῆς καὶ μὴ βουλόμενος νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν πικροτάτην ἀπόφασιν τῆς διαλύσεως μηδὲ τὴν πρόσκαιρον διακοπὴν τῆς ἐνεργείας τοῦ διὰ τοσοῦτων ἀγώνων καὶ θυσῶν συντηρηθέντος πολυετοῦς ἰδρύματος στέργων, θαρροῦντος ἀνέθετό μοι τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν μετὰ ζήλου καὶ προθυμίας ἀναδεχθεὶς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἀπολήγοντος ἤδη σχολικοῦ ἔτους καὶ δεόντως ἐκτιμήσας τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς πολυτίμου ταύτης παρακαταθήκης, βραθέως, ὡς εἰκὸς

συνησθάνθη τὸ μέγεθος τῆς εὐθύνης, ἦν περ ἀνέλαιον ἀπέναντι τῶν φιλοτέκνων γονέων, οἵτινες ἐπὶ τῶν ἀγλαῶν τοῦ παρελθόντος καρπῶν ἐρειδόμενοι, ἠξίωσαν ἀκλόνητον νὰ διατηρήσωσι τὴν ἐκυτῶν πεποιθήσιν πρὸς τὸ τοσοῦτον εὐεργετικὸν τοῦτο τῶν Μουσῶν καθίδρυμα.

ὑπὸ τοιαύτην δὲ συναίσθησιν τῶν ἱερῶν τῆς θέσεως καθηκόντων διατελέσας καθ' ὅλον τὸ διεληθὲν χρονικὸν διάστημα, ἀσμένως σήμερον, προκειμένης μοι τῆς τῶν πεπραγμένων λογοδοσίας, ἀναβαίνω τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ βήματος τούτου τῆς ἀληθείας, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη περιοδικῶς ἀντηχοῦντες οἱ εὐφραδεῖς καὶ εὐγλωττοὶ λόγοι τοῦ πολυμαθοῦς ἐπιμελητοῦ τοῦ ἐκπαιδευτηρίου, κατεκλήλουν τὰς ψυχὰς τοῦ κατὰ πᾶσαν τελετὴν τῆς τῶν βραβείων διανομῆς παρισταμένου φιλομούσου καὶ φιλοκάλου ἀκροατηρίου, καὶ εἰλικρινῶς ὁμολογῶ ὅτι πᾶσαν μὲν κατέβαλον προσπάθειαν καθ' ὅλον τὸν ἑνιαυτὸν ἵνα προσηκόντως ἀνταποκριθῶ εἰς τὰς προσδοκίας τῶν διαπιστευθέντων μοι τὰ φίλτατα αὐτῶν, δικαιώσω τὰς διαπύρους εὐχὰς τοῦ προκατόχου μου, ἐφόρου τοῦ καταστήματος γενομένου καὶ μηδύλως ἀποφεύσω τὰς χρηστὰς ἐλπίδας πάντων τῶν φίλων τοῦ ἐκπαιδευτηρίου, ἰδίᾳ δὲ τῆς σεβαστῆς ἡμῶν κυβερνήσεως, ἥτις, ὡς γνωστὸν τοῖς πᾶσιν, ἀείποτε πατρικῶς μεριμνῶσα ὑπὲρ τῆς προόδου πάντων τῶν ἐκπαιδευτι-

*) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Τὸν ἀνωτέρω λόγον ἀπήγγειλε κατὰ τὴν τελετὴν τῆς διανομῆς τῶν βραβείων ὁ Κ. Μαργαρίτης Γ. Δήμιτσας, ἔς τις ἀπ' ἐνδὲς ἔτους διεδέχθη τὸν Κ. Γ. Γ. Παππαδόπουλον ὡς ἐπιμελητῆς τοῦ ἑλλ. ἐκπαιδευτηρίου. Ὁ Κ. Μ. Γ. Δήμιτσας, γνωστὸς πρὸ πολλοῦ τοῖς ἀναγνώσταις τῆς «Πανδώρας» ἐκ διαφόρων εἰς λόγου πραγματειῶν, διευθύνει μετὰ πολλῆς εὐσάφους ἐμπειρίας τὸ ἑκπαιδευτήριον, φροντίζων ἰδιαιτέρως καὶ περὶ τῆς ἠθικῆς διαγωγῆς τῶν μαθητῶν.

κῶν καταστημάτων, προθύμως ἐχορήγησέ μοι τὴν κατὰ νόμον ἀπαιτουμένην ἔγγραφον ἄδειαν τῆς διδοῦσης καὶ ἀντικαταστάσεως τῆς διευθύνσεως. Ἀλλὰ κατὰ πόσον οἱ καταβληθέντες κόποι καὶ ἀγῶνες ἐκαρποφόρησαν καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας ἐστέφθησαν, τοῦτο οἱ μὲν παρασταθέντες ἐν ταῖς ἐξετάσεσιν ἐξ οἰκείας ἔγνωσαν ἀντιλήψεως, τοῖς δὲ μὴ αὐτόπταις καὶ αὐτηκόοις αὐτῶν γενομένοις ἀποχρώντως μαρτυροῦσι τὰ ὁσονούπω ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διαπραχθέντων διανεμηθησόμενα βραβεῖα τοῖς διακριθεῖσι κατὰ τὸν ἀγῶνα γενναίοις καὶ ἀγαθοῖς ἀγωνισταῖς.

Ταῦτα τοίνυν κατ' ἀνάγκην προτάξας, ὤφειλον ἴσως νὰ ἐπισυνάψω ἀμέσως τὴν τῶν πεπραγμένων ἔκθεσιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ περ ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ ἐκπαιδευτηρίου ὁ ἰδρυτὴς καλῶς διοργανώσας αὐτὸ καθ' ὅλους τῆς παιδαγωγικῆς τοῦς κλάδους, εἰσήγαγε καὶ τὸ κάλλιστον καὶ λυσιτελέστατον ἔθος τῆς ἀπαγγελίας πραγματείας, ἑλληνικὴν ἐχούσης ὑπόθεσιν, τοῦτο περὶ πλείστου ποιούμενος, σκοπιμώτατον ὑπέλαβον νὰ ἐξακολουθήσω, καθ' ὅσον μάλιστα καὶ ἐν τῇ φίλῃ πατρίδι Μακεδονίᾳ ἐπὶ πολλὰ ἔτη διδάξας ὡς διευθυντὴς καὶ γυμνασιάρχης τακτικώτατα δις τοῦ ἐνιαυτοῦ χρῆσιν αὐτοῦ ἐποιούμην. Ὅθεν καὶ σήμερον ἐπόμενος τῇ παιδαγωγικῇ ἐπιστήμῃ, ἥτις τοσοῦτον ἀναπτυχθεῖσα ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις θαυμασίως προώδευσεν παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσι, καὶ εὐχόμενος ἵνα καὶ παρ' ἡμῖν, πολλῶν μὲν δεομένοις, ἐν πολλοῖς δ' ἀπολείπουσιν ἐκείνων, λάβῃ τὴν προσήκουσαν ἐπίδοσιν, προθύμως ἐπιχειρῶ νὰ παραθέσω τοῖς ἀξιώσασιν αὐτοπροσώπως νὰ τιμήσωσι τὴν τελετὴν καὶ πανηγυρίαν τῆς ἡμέρας ταύτης λιτοτάτην πνευματικὴν ἐστίασιν, ἀδιστακτικῶς πιστεύων ὅτι ἡ τοιαύτη κρατύνει μὲν τὸν λογισμὸν, ἰσχυρὰν δ' ἀπεργάζεται τὴν ψυχὴν καὶ ἐντονωτέραν καὶ φιλοσοφωτέραν κατὰ τὴν ἀλάνθαστον τῶν ἀρχαίων δοξασίαν, τῶν ὁποίων ὁ μὲν Πυθαγόρας, Διογένης ὁ Λαέρτιος καὶ Κικέρων τὸν ἀνθρώπινον βίον παραβάλλουσι πρὸς πανηγυρίαν ἐν γένει, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ μὲν ἀγωνιούμενοι, οἱ δὲ κατ' ἐμπορίαν, οἱ δὲ γε βέλτιστοι θεᾶς χάριν ἔρχονται, ὁ δὲ Χρυσόστομος ἐντεῦθεν φαίνεται τὸ ἐνδόσιμον λαβῶν δικαίως ἀναβοᾷ· « Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον εἰς μὲν πανηγυρίαν βιωτικὴν ἀπιόντες σπουδάζειν πάντα τὰ ἐκ τῆς πνηγύρεως λαβόντας ἐπανελθεῖν οἰκάδε καὶ ταῦτα ἀντὶ πολλῶν χρημάτων. Ἐνταῦθα δὲ εἰς τὴν πανηγυρίαν ταύτην τὴν πνευματικὴν ἐρχομένους μὴ πᾶσαν ποιεῖσθαι σπουδὴν, λαβόντας τι τῶν χρησίων καὶ εἰς τὴν ψυχὴν ἐναποτιθεμένους ἐπανιέναι, καὶ μάλιστα ὅτε οὐδὲ χρημάτων δαπάνην ἐργάσασθαι δεῖ, ἀλλὰ καὶ προθυμίαν μόνον εἰσενεγκεῖν ἵν' ἔχωμεν ἐφόδια ἐντεῦθεν ἐξεληθόντας, μὴ μόνον αὐτοῖς ἀρκεῖν, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις ἐπιχορηγεῖν, καὶ τὴν

γυναῖκα διορθοῦν, καὶ τοὺς οἰκέτας καὶ τοὺς γείτονας καὶ τὸν φίλον καὶ τὸν ἐχθρὸν αὐτόν.»

Ταύτην τὴν ὄντως εὐαγγελικὴν καὶ λαμπρὰν εἰκόνα τῆς πνευματικῆς πνηγύρεως πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες καὶ εἰς τὴν σοφὴν τοῦ χρυσορρήμονος εἰσήγησιν ὑπέκοντες, στέργειν μὲν ὀφείλουσι τὰ παρατιθέμενα οἱ φιλόμουσοι ἀκροαταὶ καὶ μηδὲν ἄλλο ζητεῖν ἐκτὸς αὐτῶν, μηδὲ βρῆως φέρειν εἰ ταῦτά εἰσι καταδεέστερα τῶν ποθουμένων.

Ὅθεν στρέφοντες τὸ βλέμμα ἡμῶν πρὸς τὸ λαμπρὸν καὶ ἐνδοξὸν παρελθὸν τῆς πολιᾶς καὶ πανσόφου ἀρχαιότητος ἀφ' ἑνὸς, ἐκθαμβούμενοι δὲ καὶ ἐκ τῶν μεγαλουργημάτων καὶ θαυμάτων τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἀφ' ἑτέρου, καὶ ἀνυπομόνως ζητοῦντες τὰ αἷτια καὶ ἐλαττήρια τούτων, εὐκόλως κατανοοῦμεν ὅτι ἐν μέσῳ τῆς ἀδιαλείπτου καὶ ἀκαθέκτου κινήσεως τῆς ἀνθρωπότητος, ἥτις ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἐλευθέρως δημιουργηθεῖσα ὑπὸ τοῦ πανσόφου καὶ παντοδυνάμου δημιουργοῦ καὶ διηνεκῶς ἀγωνιζομένη πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἀνθρωπίνου προορισμοῦ, τοσαῦτα μεγάλα κατορθώματα διεπράξατο καθ' ὅλους τοῦ ἀπεράντου παρελθόντος τοῦς αἰῶνας, ἐν μέσῳ ταύτης λέγω τῆς παγκοσμίου κινήσεως ἀνυψούμενος ὁ ὀξυδερκὴς ὀφθαλμὸς τοῦ παρατηρητοῦ καὶ ἐκ τοῦ ἐνεστώτος μακρότατα ἀποσκοπῶν καὶ εἰσδύων εἰς τὸ βάθος τοῦ ἀμετατρέπτου παρελθόντος, δύο μέγιστα καὶ σπουδαιότατα ἀποκαλύπτει αἷτια τῆς ἀνυψώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ εὐκόλως ἀνευρίσκει ὅτι τὰ δύο ταῦτα καὶ μόνον εἰσὶν οἱ δραστηριώτατοι καὶ συντελεστικώτατοι παράγοντες τῆς προόδου τῶν τε ἀρχαίων καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Ἀλλὰ τίνες εἰσὶν οὗτοι οἱ παντοδύναμοι καὶ θαυματουργοὶ παράγοντες; Ἐκαστος, νομίζω, πρὶν ἀκούσῃ ἐκ τοῦ στόματός μου, ἂν μικρὸν ἀναλογισθῇ, δύναται νὰ μαντεύσῃ περὶ αὐτῶν. Προλαμβάνων ὁμοῦς ἕκαστον ἐν τῷ συλλογισμῷ, ἀναγγέλλω ὅτι αὐτοὶ εἰσὶν ἡ ἀνατροφή καὶ ἐκπαίδευσις τοῦ ἀνθρώπου, ἐξ ὧν πάντες τὰ μέγιστα ἐνδιαφέροντα ἄνθρωποι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, πλούσιοι καὶ πένητες, κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες. Ἄνευ γὰρ τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαίδευσσεως ὁ ἄνθρωπος γεννώμενος, εἶναι ἐκ φύσεως τὸ ἀμαθέστατον, ἀνεπιτηδειότατον καὶ ἀσθενέστατον πάντων τῶν λοιπῶν δημιουργημάτων, διὰ δὲ ταύτης καθίσταται τὸ συνετώτατον, δεξιώτατον καὶ κράτιστον πάντων, γίνεται κυρίαρχος πάσης τῆς οἰκουμένης καὶ τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ καθὼς παρατηρεῖ ὁ μέγιστος τῶν φυσιολόγων καὶ φυσιολογῶν τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων Ἀλέξανδρος ὁ Οὐμβάλδος, μόνῳ τῷ πεπαιδευμένῳ ἀνθρώπῳ ἐπιτετραμμένον καὶ δυνατὸν ἐστὶ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ ἄδρατα τῆς συστάσεως καὶ ἁρμονίας τοῦ παντός, εἰμὴ

πανταχοῦ ἐνεργῶν, ἀλλ' ὅμως γινώσκων καὶ κατανοῶν, ὑψοῦται ὑπεράνω τοῦ οἰκητηρίου αὐτοῦ, περιέρχεται τοὺς λοιποὺς πλανήτας καὶ τὸ σύμπαν ὑποτάσσει εἰς τὴν διάνοιαν αὐτοῦ.

Ἀλλ' ἵνα πεισθῶμεν ἐμφανεστερον περὶ τῆς μεγίστης καὶ θαυματουργικῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας αὐτῆς, ἀρκεῖ νὰ ρίψωμεν ἐν βλέμμα ἑφ' ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν ὁποίαν ἐξετάζων τις μετὰ προσοχῆς εὕρισκει ὅτι αὐτὴ κατὰ τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν δύναται νὰ διαιρεθῆ εἰς τρεῖς ἀνίσους τάξεις. Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἀνάγονται πάντα τὰ ἔθνη ἢ ἄμεινον εἶπεν πάντες οἱ ἄνθρωποι οἱ κατὰ δυσμοίριαν καὶ ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως ἐστερημένοι, οἵτινες μόνον κατὰ τὸ ἀείποτε ἀκαλλιέργητον διαμέμον παρ' αὐτοῖς λογικὸν διαφέροντες τῶν ἀλόγων ζώων, καλοῦνται βάρβαροι καὶ ἀπολίτιστοι, πάνπαν μὲν τὸ διδακτικώτατον παρελθὼν ἀγνοοῦντες, πολλοστοῦ δὲ μέρους τοῦ ἐνεστῶτος συνειδῆσιν ἔχοντες, ἧτοι μόνου τοῦ ὑπὸ τὴν περιορισμένην ἐνέργειαν τῶν αἰσθήσεων ὑποπίπτοντες, ἀποβιοῦσιν, ὡς ἐβίωσαν, μηδὲν ἶχνος τῆς ὑπάρξεως καὶ πορείας αὐτῶν ἐν τῷ μέλλοντι καταλιμπάνοντες, καὶ τοιοῦτοί εἰσι κατὰ δυστυχίαν οἱ πλείστοι τῶν κατοίκων τῆς γῆς, ζῶντες ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς ἡπείροις διεσπαρμένοι, ἀτεράμονες καὶ δίκην νυκτερίδων μὴ δυνάμενοι ἀντιβλέψαι τῷ πνευματικῷ φωτί. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ κατατάσσονται οἱ ἄμοιροι μὲν ἀνατροφῆς, ἐκπαιδεύσεως δὲ τινος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τυχόντες, οἵτινες ἀναλόγως τῆς βαθμίδος αὐτῆς καθορῶντες τὸ παρελθὼν, βιοῦσιν ἐν τῷ ἐνεστῶτι, προσπαθοῦντες μὲν νὰ καλύψωσι τὴν τῆς ἀνατροφῆς ἔλλειψιν διὰ τῆς τυχοῦσης παιδείσεως, ἀγωνιζόμενοι δὲ καὶ ἶχνη τῆς πορείας αὐτῶν νὰ καταλίπωσιν ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ οὗτοι δικαίως δύναται νὰ ὀνομασθῶσιν ἡμιπολιτισμένοι. Οὐχ ἥττον ὅμως ἐν πάσῃ ἐνεργείᾳ ἧτοι ἐν λόγοις καὶ ἔργοις ὑπεμφαίνεται ἡ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν ἔλλειψις· καὶ οἱ τοιοῦτοί εἰσι πολυάριθμοι μὲν καθ' ἑαυτοὺς θεωρούμενοι, πολλοστὸν ὅμως μέρος τοῦ συνόλου ἀποτελοῦντες. Καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τελευταίον τάξει ὑπάγονται πάντες οἱ εὐμοιρήσαντες νὰ ἀπολαύσωσιν ἀνατροφῆς τε καὶ ἐκπαιδεύσεως, οἵτινες πληρεστάτην καὶ ἀκριβεστάτην τοῦ παρελθόντος γνῶσιν τε καὶ συνειδήσιν ἔχοντες, ἀόκνως μοχθοῦσι καὶ ἀκαμάτως σταδιοδρομοῦσι καὶ ὡς ἀγαθοὶ καὶ γενναῖοι ἐργάται τῆς προόδου μετὰ πλείστης ὕψους ἐπιτυχίας διπνεκῶς ἐργαζόμενοι ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως καὶ προαγωγῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, θυσιάζουσι καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς προόδου τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, τῶν ὁποίων τὰ θαύματα πραγματικῶς ἐκπλήττοντα τὸν ἀνθρώπινον νοῦν εἰς θαυμασμόν καὶ δυσπιστίαν φέρουσιν ἡμᾶς περὶ τῆς πραγματι-

κόττης καὶ ἀληθείας αὐτῶν. Καὶ οὗτοι ἐπαξίως καλούμενοι πεπολιτισμένοι καὶ πεφωτισμένοι, εἰσὶν οἱ πλείστοι τῶν κατοίκων τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς.

Ἄν δ' ἐκ τῶν γενικῶν τούτων στρέψωμεν τὸ βλέμμα ἡμῶν ἐπὶ τὰ μερικὰ, παρατηροῦμεν ὅτι τῶν ἀνεκαθεν τὴν Εὐρώπην οἰκούντων χριστιανικῶν ἔθνων εἰς τέσσαρα μεγάλα στοιχεῖα διαιρουμένων, ἧτοι τὸ Ἑλληνικόν, τὸ Λατινικόν, τὸ Γερμανικόν καὶ τὸ Σλαβικόν, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τὸ Λατινικόν καὶ τὸ Γερμανικόν προέχουσι τῶν λοιπῶν κατὰ τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν καὶ τούτων πάλιν πρωταγωνιστεῖ καὶ τὸν χορὸν τοῦ πνευματικοῦ κράτους ἄγει σήμερον τὸ Γερμανικόν ἀπαραλλάκτως, ὡς τὸ πάλαι οἱ Ἀθηναῖοι προΐσταντο τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, περὶ τῆς ἀνεφίκτου προόδου τῶν ὁποίων λίαν ὀρθῶς παρατηρῶν εἰς τῶν κορυφαίων ποιητῶν τῆς Γερμανίας ὁ Σχίλλερος ἀποφάνεται «ἡ ἐμφάνις τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ κόσμῳ ὑπῆρξε τὸ μέγιστον καὶ ὑψιστον ἀγαθόν, οἵτινες φθάσαντες εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον τῆς ἀναπτύξεως καὶ θεωρίας δὲν ἠδύναντο οὔτε νὰ διαμείνωσιν ἐπ' αὐτοῦ, οὔτε περαιτέρω νὰ ἀνυψωθῶσιν· δὲν ἠδύναντο μὲν νὰ διαμείνωσιν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, διότι ὁ νοῦς διὰ τῆς ὑπερβολικῆς γενομένης παρουσίας, ἣν ἐκτήσατο, ἀπαραιτήτως ἔπρεπε νὰ καταναγκασθῆ, ἀποχωρησθεῖς ἐκ τῆς αἰσθήσεως καὶ θεωρίας, νὰ σπεύδῃ πρὸς σαφήνειαν τῶν γνώσεων· οὐδὲ νὰ προβῆ περαιτέρω ἠδύνατο, διότι μόνον ὀρισμένος βαθμὸς σαφηνείας μεθ' ὀρισμένης ἀφθονίας παρουσίας δύναται νὰ συνυπάρξῃ. Οἱ Ἕλληνες εἰς τοῦτον τὸν βαθμὸν τῆς ἀναπτύξεως ἐφθασαν, καὶ ἐν ἤθειαν νὰ προχωρήσωσι πέραν τοῦ ὑψηλοῦ τούτου ὀρίου, τότε ἔπρεπε νὰ ἀποβάλλωσι τὸ σύνολον τῆς οὐσίας αὐτῶν καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ νὰ παρακολουθήσωσι τὴν ἀλήθειαν.» Λέγω δὲ ὅτι σήμερον οἱ Γερμανοὶ πρωταγωνιστοῦσι τῶν λοιπῶν ἔθνων ἐν τῷ σταδίῳ τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως· διότι οὗτοι ἐπὶ τῶν ἰχνῶν τῶν Ἀθηναίων βαίνοντες καὶ πρότυπον αὐτοὺς ἔχοντες, ὅλως ἀντίθετον ὁδὸν ἀκολουθοῦσιν ἐν τῇ πνευματικῇ καὶ ὑλικῇ προόδῳ παρὰ τὴν ὁποίαν πορεύονται τὰ λοιπὰ τῆς Εὐρώπης ἔθνη· διότι ἐν ᾧ ταῦτα ἐπιδιώκουσι τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν ἐκ τῆς ἀναπτύξεως καὶ προαγωγῆς τῶν ὑλικῶν δυνάμεων καὶ προϊόντων, οἱ Γερμανοὶ τὰνάπαλιν κατορθοῦσιν ἐπιτυχῶς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ προαγωγὴν τῶν ὑλικῶν δυνάμεων καὶ προϊόντων διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν πνευματικῶν δυνάμεων.

Καὶ ἐν ᾧ τὸ μὲν Λατινικόν στοιχεῖον ἐπιδιώκει μᾶλλον τὴν ἐμπειρίαν καὶ πράξιν παρὰ τὴν θεωρίαν, τὸ Γερμανικόν ἐξ ἐναντίας ἀποβλέπει πρὸ πάντων εἰς τὸ θεωρητικόν καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου κατέστη ἡ διάνοια τοῦ κόσμου ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρό-

νοις, ἐν ᾧ πρό μιᾶς ἑκατονταετηρίδος πολὺ ὑποδεέστερον τοῦ Λατινικοῦ ὑπῆρχε καὶ ἐχαρακτηρίζετο ὑπ' ἐκείνου ὡς «barbares du nord», διότι ἐν πάσαις ταῖς θεωρητικαῖς ἐπιστήμασι ἔκτοτε ἀναφαίνονται Γερμανοὶ ὡς ἔξοχα πνεύματα ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ, ἅτινα βλέπουσιν ὕπερ μέχρι τοῦδε ἀόρατον καὶ ἀγνωστον ἦν καὶ ἐκφράζονται ἐκεῖνα, δι' ἃ δὲν ἠδύνατό τις νὰ εὕρη λέξεις πρὸς παράστασιν.

Ἰπὸ ταύτην δὲ τὴν ἐποψίν ὁ μὲν δεινὸς καὶ ἔξοχος τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας συγγραφεὺς Γεώργιος Νειβούρος ἐπιτείνων καὶ γενικεύων τὴν σύγκρισιν τῆς Γερμανίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ πλείον ἴσως τοῦ δέοντος μεγαλαυχῶν ἐπὶ Γερμανισμῷ ἔγραψε πρὸ ἐτῶν «ὅτι ἡ Γερμανία ἐστὶν Ἑλλάς.» Ὁ δὲ περικλειέστατος Αὐγουστος Βαϊκχιο, μετριοφρονέστερος καὶ κριτικώτερος τοῦ Νειβούρου ἐξ ἔδρας ἐκήρυττεν ὅτι τὰ πάντα ὀφείλονται τῷ ἑλληνισμῷ, καὶ εἰ καὶ ἐσημνύνετο ἐπὶ Γερμανισμῷ, οὐχ ἦττον ὁμως ἀνεγνώριζεν ὅτι ἡ Γερμανία εἰσέτι δὲν ἔφθασεν εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπομένως δὲν δύναται καθ' ὀλοκληρίαν νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ μόνον πρὸς μίαν ἐποχὴν αὐτῆς καὶ δὴ πρὸς τὴν Ἀλεξανδρινήν· διότι ἔλεγεν ὁ αἰοιδίμος ὅτι ὅπως οἱ Ἕλληνες ἀρξάμενοι ἀπὸ τῶν παναρχαίων μυθικῶν χρόνων καὶ δυοκαίδεκα περίπου αἰώνων χρονικὴν περιόδον διανύσαντες ἔφθασαν εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον τῆς ἀνθρωπίνης προόδου διὰ τοῦ μεγάλου Ἀριστοτέλους, μετὰ τὸν ὁποῖον πᾶναι ἢ τῶν πνευματικῶν προϊόντων πρωτοτυπία καὶ ἄρχεται ἡ τῆς πολυμαθείας περίοδος τῶν Ἀλεξανδρινῶν, οὕτω καὶ ἡμεῖς οἱ Γερμανοὶ ἀρξάμενοι ἀπὸ τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ ἴσον περίπου διατρέξαντες χρονικὸν διάστημα κατωρλώσαμεν νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ σημεῖον οὐχὶ τῆς πρωτοτυπίας, ἀλλὰ τῆς πολυμαθείας, τοῦτέστιν εἰς τὴν Ἀλεξανδρινὴν ἐποχὴν· διότι οὐδὲν ἔργον σπουδαῖον καὶ ἔξοχον ἔχομεν νὰ παρουσιάσωμεν εἰς τὴν τράπεζαν τῆς προόδου, ὕπερ νὰ μὴ ἔχη τὴν πηγὴν, τὴν ρίζαν καὶ τὴν βᾶσιν ἐν ἑλληνικῷ πρωτοτύπῳ. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες τὰ πρῶτα σπέρματα καὶ τὰς πρώτας ἀρχὰς τοῦ πολιτισμοῦ παρέλαβον παρὰ τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν λοιπῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ ταῦτα μετὰ τῶσαύτης ἐπιτηδειότητος καὶ τέχνης ἐκαλλιέργησαν καὶ συνεχώνευσαν, ὥστε πάντες οἱ καρποὶ καὶ πάντα τὰ προϊόντα τῶν σπερμάτων ἐκείνων λαβόντα τοῦ ἑλληνισμοῦ τὴν σφραγίδα οὐδὲν ἴχνος Ἀσιατισμοῦ φέρουσι καὶ ἐμφαίνουσι. Ἄδηλον δὲ μένει ἂν οὕτω βαίνοντες φθάσωμεν ποτε, ὡς ἐκεῖνοι, τὰ πάντα νὰ συγχωνεύσωμεν καὶ νὰ ἀποθῶμεν ἐντελῶς ἀνεξάρτητοι τῶν Ἑλλήνων.» Τοιαῦτα ἐπρέσβευεν ὁ αἰμίμητος καὶ διάπυρος θεράπων τῶν ἑλληνίδων Μουσῶν, ὁ ἑρμηνευτὴς τοῦ Πινδάρου καὶ τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, ὁ συγγρα-

φεὺς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας τῶν Ἀθηναίων, ὁ ἐπὶ ἐξήκοντα ὀλοκλήρους ἐνιαυτοὺς διατελέσας μυσταγωγὸς τῆς τε γερμανικῆς καὶ ἑλληνικῆς νεολαίας εἰς τὰ μυστήρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὸ Γερμανικὸν ἔθνος κατ' οὐσίαν μὲν καὶ ποιότητα μέγιστον ὄν πάντων τῶν τῆς Εὐρώπης ἐθνῶν, καὶ πολιτικῶς ἤθελεν ἀποβῆ ἰσχυρότερον πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἂν ἤρχετο ὑφ' ἐνός καὶ μόνου καὶ ἂν ὠμονόει, καὶ κατὰ τοῦτο χθὲς καὶ πρῶην ὠμοιάζε πρὸς τὴν Ἑλλάδα μικρὰν καὶ κατακερματισμένην οὖσαν εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη, ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξάρτητα καὶ πολλάκις διχονοοῦντα καὶ πολεμούμενα. Κατὰ ποσότητα δὲ πρὸς τὸ μέγα Θρακικὸν ἔθνος περὶ τοῦ ὁποῖου ὁ Ἡρόδοτος λέγει «θηρικῶν ἔθνος μέγιστόν ἐστι μετὰ γε Ἰνδοὺς πάντων ἀνθρώπων· εἰ δὲ ὑπ' ἐνός ἄρχοιτο ἢ φρονέοι κατὰ τωὐτό, ἄμαχον τ' ἂν εἴη καὶ πολλῷ κράτιστον πάντων ἐθνῶν κατὰ γνώμην τὴν ἐμήν. Ἀλλὰ γὰρ τοῦτο ἄπορόν σφι καὶ ἀμήχανον μὴ ποτε ἐγγένηται· εἰσὶ δὲ κατὰ τοῦτο ἀσθενεῖς.» Ἵσπερ δίκαιον εἶχε κατὰ τι ὁ ἀτυχέστατος αὐτοκράτωρ τοῦ Μεξικικοῦ Μαξιμιλιανός, καίπερ Γερμανός καὶ περιπαθέστατα τὴν ἐκείνου πατρίδα ἀγαπῶν, νὰ ὄνειδίζη τοὺς Γερμανοὺς πρὸ τῶν συμβάντων τοῦ 1866 ἐπὶ πολιτικῇ μηδαμνότητι, ὡς γίνεται γνωστὸν ἐκ τινος σκιαγραφίας αὐτοῦ, ἣν λογία τις Γερμανὸς πρὸ τινος χρόνου ἐδημοσίευσεν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «ἀναμνήσεις τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανοῦ,» ἐνθα ἀναφέρεται ὅτι συνδιαλεγόμενός ποτε ὁ δυστυχὴς μετὰ τινος κυρίας εἶπεν «ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀγαπῶ καὶ τιμῶ ἐν ὑμῖν, μὴ τολμῶν νὰ ἐκφράσω ἐνώπιον ὑμῶν μίαν ἐναντίαν γνώμην, εἶναι ἡ πρὸς τὴν Γερμανίαν καὶ τοὺς Γερμανοὺς ἀγάπη ὑμῶν.» Ἡ κυρία παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἀκούσασα ἐκ τοῦ στόματος τοῦ αὐτοκράτορος τὴν παρεμβληθεῖσαν φράσιν «μὴ τολμῶν νὰ ἐκφράσω ἐναντίαν γνώμην» ἀπεκρίθη «πολὺ κακὸν εἶναι νὰ ἔχητε μίαν ἐναντίαν γνώμην περὶ τῶν Γερμανῶν» ἐντεῦθεν στενοχωρηθεὶς ὁ Μαξιμιλιανός ἀπήντησε «κακὸν μὲν, ἀλλ' ἀληθές· διότι πολιτικῶς οἱ Γερμανοὶ εἰσι μὴδὲν, καὶ ὁμοῦ τιμῶ αὐτοὺς καὶ ἀγαπῶ «politisch sind die Deutschen null, sonst ehre und liebe ich Sie.» Δὲν ἐπέζησεν ὁ δυστυχὴς νὰ ἴδῃ καὶ τὴν ἐναρξίν καὶ τὴν κατὰ τὸ πλείστον μέρος πραγματοποιήσιν τῆς πολιτικῆς ἐνότητος καὶ σημασίας τῶν συμπατριωτῶν αὐτοῦ.

Ἄλλ' οὕτω λεληθότως πως ὀλισθήσαντι ἐκ τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ περιπεσόντι μοι εἰς τὴν πολιτικὴν συνέβη τὸ ἀντίστροφον τῶν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν συμβάντων ἐν ταῖς Ἀμερικανικαῖς καὶ Γαλλικαῖς βουλαῖς· διότι οἱ μὲν Ἀμερικανοὶ κορεσθέντες ἐν τινι συνεδριάσει ἐκ τῶν πολιτικῶν συζητήσεων ἐτράπησαν εἰς φιλολογικὰς καὶ οὕτω περιέπεσαν εἰς τὸ περὶ ὑπάρξεως τοῦ Ὀμήρου πολυθρόλητον ζήτημα·

οἱ δὲ Γάλλοι ἐν μέσῳ τῶν περὶ ἐμπορικῆς συνθήκης συζητήσεων ἤρχισαν νὰ ἀναμιμνήσκωνται τῶν ὀνομάτων τοῦ Ρουσσώ, τοῦ Βολταίρου, τοῦ Κολβέρτου καὶ τοῦ Φώξ. Τοιαύτη εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς προόδου, τοιοῦτος εἶναι ὁ αἰὼν τῶν θαυμάτων καὶ παραδόξων. Τούτων οὕτως ἐχόντων, οὐκ ἀτόπως, οὐδ' ἀλόγως ἴσως ἠδύνατό τις νὰ ὑποκρούσῃ μοι « Ἄλλὰ τί κοινὸν μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν Γερμανῶν, προκειμένου λόγου περὶ ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως; Τί κοινὸν μεταξὺ ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων κατοικούντων ἐν τῇ νοτιανατολικῇ ταύτῃ γωνίᾳ τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν Γερμανῶν κατοικούντων ἐν τῇ ἀντιθέτῳ ἄκρᾳ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου καὶ ἐκτεινομένων μέχρι τοῦ κέντρου αὐτῆς; Μέγα τὸ κοινὸν καὶ στενὸς ὁ πνευματικὸς σύνδεσμος· διότι ὅπως οἱ Γερμανοὶ νύκτωρ μεθ' ἡμέρας ἀνελίσσοντες καὶ ἀναδιφῶντες τὰ πνευματικὰ προϊόντα τῶν ἡμετέρων προγόνων μετὰ σεβασμοῦ προφέρουσι τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ μετὰ μοναδικῆς ὄντως καρτερίας καὶ σπανίας ἐπιτυχίας μεθερμηνεύοντες αὐτὰ ἐγγράφως τε καὶ προφορικῶς, καθίστανται μεγάλοι εὐεργέται τῆς ἀνθρωπότητος μὲν ἐν γένει, ἡμῶν δὲ τῶν Ἑλλήνων κατ' ἐξοχὴν· οὕτω καὶ ἡμεῖς ὠφελούμενοι ἐκ τῶν κόπων καὶ σοφῶν ἐργασιῶν ἐκείνων ἐν πάσῃ εὐκαιρίᾳ καὶ περιστάσει ὀφείλομεν νὰ ἀποδίδωμεν αὐτοῖς, εἰ μὴ πλείονα, τοῦλάχιστον τὰ ἴσα.

Οὕτω τοίνυν οἱ ἡμέτεροι εὐεργέται ἐκ τοῦ καλλιεργηθέντος θησαυροῦ τῶν ἡμετέρων προγόνων ἀντλήσαντες πάντα τὰ περὶ ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως, περιήλθον εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀνατροφή καὶ ἐκπαίδευσις τοσοῦτον στενῶς συνδεδεμένα εἰσὶ πρὸς ἄλληλα, ὥστε συναποτελοῦσι πνευματικὸν γάμον καὶ ἀμφότερα κατ' ἀνάγκην συμπληροῦνται ἀμοιβαίως, ἵνα ἐν τοιαύτῃ ἀρμονικῇ ἐνεργείᾳ προαγάγῃ τὰ τέκνα αὐτῶν, ἧτοι τὴν ἀνθρωπότητα, εἰς τὸν σκοπὸν τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς τελειότητος. Καὶ ἡ μὲν ἀνατροφή πᾶν κακὸν καὶ φαῦλον ἐκρίζουσα καὶ ἐκκόπτουσα ὁμοιάζει πρὸς ἀδιάλειπτον ἐξορκισμόν, ἡ δὲ ἐκπαίδευσις πᾶν ἀγαθὸν καὶ καλὸν ἐμφυσοῦσα καὶ ἐμπνέουσα τῷ πνεύματι, δικαίως ὀνομάζεται βάπτισμα καὶ φῶτισμα αὐτοῦ διπνεκῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἕκαστον ἄτομον, ἕκαστος ἄνθρωπος διττῶς θεωρεῖται, τοῦτέστιν ὡς ἰδιώτης, ἐνῶ ἐκδηλοῦται ἡ ἰδιάζουσα φύσις αὐτοῦ καὶ ὡς πολίτης ἀποτελῶν μέρος ἑνὸς μεγάλου ὅλου, ἐνθα πρέπει νὰ ἐπικρατῇ τὸ γενικὸν συμφέρον, τούτου ἕνεκα τὸ ἔργον τῆς ἀνατροφῆς, ἐκρίζουσης τὰ κακὰ, καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐμφυτευούσης τὰ ἀγαθὰ, εἶναι νὰ ἀναπτύξῃ τὰ φυσικὰ, τὰ πνευματικὰ καὶ τὰ ἠθικὰ πλεονεκτήματα ἑνὸς ἑκάστου, ἵνα ὅσον οἷόν τε προσαρμόσῃ τῷ ἰδεώδει ἑνὸς ἰδιώτου καὶ πολίτου, ὅπερ κατὰ τὰς διαφορὰς βαθμίδας τῆς μορφώσεως τῶν

διαφόρων ἐθνῶν καὶ ἀτόμων τελειοποιεῖται ὅτε μὲν κατὰ τὸ μᾶλλον, ὅτε δὲ κατὰ τὸ ἥττον.

Ἐκ πάντων τῶν προεκτεθέντων δεόντως κατανοοῦντες τὴν σπουδαιότητα σημασίαν καὶ μεγίστην ἐπιρροὴν τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως, ἐπαγγελλομένης ὡς ἐκ θαύματος νὰ μεταμορφῶνῃ τὸ ἀτελέστατον τῶν δημιουργημάτων εἰς τὸ ἐντελέστατον, εὐλογῶς δύνανται νὰ ἐρωτήσωσιν οἱ φιλόμουσοι ἄκροαται περὶ τίνος ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως πρόκειται ἡμῖν ὁ λόγος, περὶ τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις γενομένης ἢ περὶ τῆς παρὰ τοῖς νεωτέροις. Ἐχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ μὴ τοσοῦτον καλῶς παρ' ἡμῖν γινόμενα καὶ ἐν τῇ ἀνατροφῇ καὶ ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει, ὠφείλομεν ἀναντιβῆναι τὸ τελευταῖον νὰ προτιμήσωμεν ὡς μᾶλλον κατεπιείγον καὶ ἀναγκαιότερον τῇ ἡμετέρᾳ καταστάσει. Ἄλλ' ἐπειδὴ πάσης σοφίας καὶ ἐπιστήμης δημιουργοὶ καὶ πατέρες εἰσὶν οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι, οἷς, ὡς προεῖρηται, τὰ πλείστα τῆς παιδαγωγικῆς ὀφείλουσι καὶ οἱ προέχοντες ἡμῶν νεώτεροι, οἰκειότερον ἡμῖν ὑπολαμβάνω τὸ πρῶτον, καὶ τούτου μερικὸν καὶ μοναδικὸν ἴσως ἐκλέγων παράδειγμα τὰ περὶ ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου, οὐδόλως ἀμφιβάλλω ὅτι ἡ ἐκθεσις τούτων διδακτικωτάτη καὶ ἐπωφελεστάτη δύναται νὰ ἀποδῇ πᾶσι τοῖς φιλοτέκνοις γονεῦσι καὶ φιλομούσοις ἄκροαταῖς· διότι ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως τοῦ ἀνδρὸς ἐσπάρησαν τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα σπέρματα, ἐδιδάχθησαν αἰσοφαί ἐκεῖναι διδασκαλίαι ἐκ τῶν ὁποίων ἐβλάστησαν ἀκολούθως ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ καὶ σταδίῳ οἱ λαμπρότατοι καρποὶ καὶ ἀπειργάσαντο τὸ ἀνέφικτον μεγαλεῖον τοῦ ἀνδρὸς, ὅπερ παρὰ πάντων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων ἐθαυμάσθη, θαυμάζεται καὶ θαυμασθήσεται εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα.

Τοῖς πᾶσιν ὁμυλογομένου ὄντος ὅτι πρὸς παραγωγὴν καὶ κατόρθωσιν οἰουδήποτε μικροῦ ἢ μεγάλου καλοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀπαιτεῖται θέλησις ἀγαθῆ, δύναμις ἀποχρῶσα καὶ συνδρομὴ εὐνοϊκῶν περιστάσεων, καὶ ὅτι οἰονδήποτε τῶν τριῶν τούτων ἀνλείπη, κατὰ τοῦτο ἀνάγκη ἀτελὲς νὰ μείνῃ τὸ καλὸν, ἀναντιβῆναι βεβαιότατόν ἐστιν ὅτι πολὺ πλείονα περιστατικὰ ὠφείλον νὰ συνδράμωσιν εἰς προπαρασκευὴν καὶ διάπραξιν τοῦ μεγαλείου τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐν οἷς πρώτιστον μὲν καὶ κυριώτατον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἔσχε πατέρα τὸν Φίλιππον, ἄνδρα ἱκανώτατον ἀναδειχθέντα ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ πολεμικῇ ἐπιστήμῃ καὶ κραταιώτατον πάντων τῶν συγχρόνων ἡγεμόνων ἀποβάντα, ὁ ὅποιος τοῖς πᾶσι τὰ πάντα ἐγένετο ἵνα τοὺς πάντας κερδήσῃ τοῦτέστιν ὑποχειρίους καὶ φίλους ἑαυτῷ ποιήσῃ καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀνώτερον ἀναδείξῃ· ὅθεν δικαίως ἐξαίρουσιν αὐτὸν ἐκ μὲν τῶν Ἑλλήνων ὁ Θεόφραστος

καὶ Πολύβιος, τῶν δὲ Ῥωμαίων ὁ Κικέρων καὶ Πομπήιος Τρόγος ἀποκαλοῦντες αὐτὸν μέγαν.

Ὅσον ἀφ' ἑνὸς εὐκολον καὶ πρόχειρόν ἐστιν εὐρεῖν παραδείγματα ἀνδρῶν μεγάλων καὶ μάλιστα ἡγεμόνων καὶ βασιλέων ἐξ εὐταλῶν καὶ ἀσήμεων γονέων καταγομένων, ὡς ῥητῶς ἀναφέρει ἡ ἱστορία ὅτι Διονύσιος μὲν ὁ 38 ἔτη τυραννήσας τῆς Σικελίας ὄνηλάτου ἦν υἱὸς, Ἀγαθοκλῆς δὲ ὁ Συρακουσίων τύραννος ἦν υἱὸς κεραμέως, Δαρεῖος δὲ ὁ Περσῶν βασιλεὺς ἦν υἱὸς ἀστάνθου, Πῶρος δὲ ὁ τῶν Ἰνδῶν βασιλεὺς ἦν υἱὸς κουρέως, Ἀρχέλαος δὲ ὁ τῆς Μακεδονίας βασιλεὺς ἦν υἱὸς δούλης τῆς Σιμίλης, Βάρδυλλις δὲ ὁ Ἰλλυριῶν βασιλεὺς ἀνθράκευς ἦν, Ὀρθαγόρας δὲ ὁ Σικυῶνος τύραννος ἦν μάγειρος, Θεμιστοκλῆς δὲ ὁ Νεοκλέους ἦν υἱὸς Θράττης Ἀθρότονον καλουμένης, Φωκίων δὲ ὁ χρηστὸς ἦν υἱὸς ἀνθρώπου δοιδυκας ἐργαζομένου καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἄσημοι καὶ ἐξ ἀσήμεων καταγόμενοι ἐγένοντο βασιλεῖς καὶ ἄνδρες ἔνδοξοι. Τοσοῦτον ἀφ' ἑτέρου δύσκολον καὶ σπανιώτατον εἶναι νὰ εὕρη τις υἱοὺς ἐνδόξους καταγομένους ἐξ ἐνδόξων γονέων· διότι ἐν πάσῃ σχεδὸν τῇ ἀρχαίᾳ ἱστορίᾳ, ἐὰν ἐξαίρεσωμεν τὸν ἔνδοξον Κίμωννα υἱὸν τοῦ ἐνδοξοτάτου στρατηγοῦ Μιλτιάδου καὶ τὸν ἐνδοξότατον γενόμενον Ἀλέξανδρον τὸν υἱὸν τοῦ ἐνδόξου Φιλίππου, οὐδένα σχεδὸν ἄλλον εὐρίσκομεν οὔτε ἐν τοῖς πολιτικαῖς πράγμασιν, οὔτε ἐν τοῖς γράμμασι διαπρέψαντα· διότι οὔτε μεταξὺ τῶν ἐνδοξοτάτων ποιητῶν Ὀμήρου, Ἡσιόδου καὶ Πινδαρου, οὔτε μεταξὺ τῶν ἐπισημοτάτων τραγικῶν Αἰσχύλου, Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου, οὔτε μεταξὺ τῶν ἐπιφανεστάτων φιλοσόφων Σωκράτους, Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, οὔτε μεταξὺ τῶν διασημοτάτων ἱστορικῶν Ἡροδότου, Θουκυδίδου καὶ Ξενοφώντος, οὔτε μεταξὺ τῶν ἐξοχωτάτων πολιτικῶν ἀνδρῶν Περικλέους, Ἀριστείδου καὶ Θεμιστοκλέους, οὔτε τέλος πάντων μεταξὺ τῶν δεινοτάτων ῥητόρων Ἰσοκράτους, Δημοσθένους καὶ Φωκίωνος ἀνεδείχθη υἱὸς ἀξίος τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς. Παρὰ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις εὐρίσκομεν τὴν μεγίστην ἀντίθεσιν μεταξὺ πατέρων καὶ υἱῶν, οἷον ὁ μὲν ἐνδοξότατος Αὐγουστος κατέλιπε θετὸν υἱὸν εἰς τὸν θρόνον τὸν μικρότατον καὶ αἰμοβορώτατον Τιβερίον, ὁ δὲ ἀγαθώτατος Οὐεσπεσιανὸς τὸν ἀπηνέστατον δῆμιον τῆς ἀνθρωπότητος Δομετιανὸν, ὁ δὲ Μάρκος Αὐρήλιος, ὁ ὀνόματι καὶ πράγματι φιλόσοφος οὗτος ἡγεμὼν, ὃς τις ἔλεγεν ὅτι ἐβασίλευεν ὡς ὑπηρετὴς τῶν θεῶν πρὸς εὐδαιμονίαν τῆς ἀνθρωπότητος, κατέλιπεν υἱὸν τὸν ἐξωλέστατον Κόμμοδον καὶ τὸ τέρας τοῦτο παριστᾷ τὴν μεγίστην ἀντίθεσιν καὶ ἀπόστασιν μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ.

Δεύτερον δὲ ἡ μοναδικὴ πρόνοια καὶ φροντίς τοῦ πατρὸς Φιλίππου πρὸς εὐρεσιν ἀξίου διδασκάλου καὶ

ἐκπαίδευσιν τοῦ υἱοῦ, ὁ ὁποῖος καίπερ βάρβαρος καὶ τριεβάρβαρος Μακεδὼν κατὰ τὴν δυσμενεστάτην καὶ ἐμπαθεστάτην κρίσιν τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ προμνησθέντος Νειβούρου, ἀποκλειστικῶς ἀποδεχθέντος ὡς ἀλανθάστους καὶ μὴ ὑπερβολικὰς τὰς κρίσεις τοῦ Δημοσθένους, μεγίστας ὁμῶς κατέβαλε προσπάθειας ἵνα ἀποβαρβαρώσῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀλέξανδρον, καὶ ἡ μοναδικὴ αὕτη πρόνοια καὶ προσπάθεια τοῦ Φιλίππου, ἥτις ὡς τύπος καὶ ὑπογραμμὸς ὄντως ἐμφρονος καὶ φιλοτέκνου πατρὸς πρέπει νὰ χρησιμεύῃ εἰς πάντας τοὺς ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς καὶ εἰς πάντας τοὺς φιλοτέκνους γονεῖς, ἤρκει νὰ περιποιήσῃ μεγίστην τιμὴν τῷ βαρβάρῳ Μακεδόνι. Καὶ τρίτον δὲ καὶ σπανιώτατον πάντων ἐστὶν ἡ μοναδικωτάτη σύμπτωσις τοῦ ἐπισημοτάτου καὶ ἐπιφανεστάτου τῶν διδασκάλων τοῦ κόσμου καὶ τοῦ εὐφροεστάτου καὶ μεγαλοφροεστάτου μαθητοῦ, περὶ τῆς ὁποίας ὁ μὲν περιώνυμος τῆς Ἀγγλίας φιλόσοφος Βάκων θαυμάζων τὸν Ἀλέξανδρον λέγει· «ἀλλ' ὁ θαυμασμός μου διὰ τὸν ἡγεμόνα τοῦτον, ὃν ὀφείλω νὰ θεωρήσω οὐχὶ ὡς Ἀλέξανδρον τὸν μέγαν, ἀλλὰ μόνον ὡς μαθητὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ἡδυνήθη ἴσως νὰ μὲ παρασύρῃ μακρότερον τοῦ δέοντος.» ἕτερος δὲ τῶν νεωτέρων ἐπισήμων ἐπιγραμματιστῶν ὁ Ἰωάννης Ὀύβεν, τὸ μὲν προσφροεστάτα ἐξεικονίζων τὴν μοναδικὴν ταύτην σύμπτωσιν, τὸ δὲ ἐξαίρων τὸν μὲν Ἀλέξανδρον ὑπὲρ πάντας τοὺς βασιλεῖς, τὸν δὲ Ἀριστοτέλη ὑπὲρ πάντας τοὺς φιλοσόφους καὶ ὑπὲρ τὸν βασιλέα μαθητὴν ἐν τῷ ἀκολούθῳ τετραστίχῳ καὶ λατινιστῇ γεγραμμένῳ κλασικῷ ἐπιγράμματι λέγει

• Maximus hic regum, doctissimus ille sophorum
magnus Alexander, major Aristoteles
doctus Alexandrum meliorem reddidit ille
non hic majorem magnus Aristotelem. •

Ἦτοι

• Μέγιστος μὲν οὗτος τῶν βασιλέων, σοφώτατος δ' ἐκεῖνος τῶν Ἀλεξάνδρος ὁ μέγας, μείζων δ' Ἀριστοτέλης [σοφῶν διδάξας μὲν τὸν Ἀλέξανδρον κρείττονα ἀνέδειξεν ἐκεῖνος οὐχ οὗτος δ' ὁ μέγας μείζονα τὸν Ἀριστοτέλη. •

Ἐκ πάντων τούτων καὶ πολλῶν ἄλλων ὁμολογεῖται καὶ ἀναμφισβήτητον καθίσταται ὅτι ὁ μὲν Ἀλέξανδρος μόνον διὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἦτοι ὁ βασιλεὺς διὰ τοῦ διδασκάλου μέγας ἐγένετο, οὐχὶ δὲ καὶ τὰνάπαλιν ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦτοι ὁ διδάσκαλος διὰ τοῦ βασιλέως μαθητοῦ· διότι τὸ μὲν ἀπέραντον τοῦ βασιλέως κράτος πάραυτα μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ διελύθη εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη. Τὸ πνευματικὸν ὁμῶς κράτος τοῦ διδασκάλου οὐ μόνον δὲν διελύθη μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ αὐξανούσης τῆς τῶν ἐπιστημῶν προόδου, εὐρυνόμενον καὶ ἐπὶ πλείστον τῆς ἀνθρωπότητος ἐξαπλούμενον ἐπ' ἀγαθῷ αὐτῆς δε-

επόζει, ὡς πρότερον ἐδέσποζε καὶ εἰς αἰῶνα τὸν ἄπαντα δεσπόσει ἐφ' ὅσον ὑφίσταται ἡ ἀνθρωπότης.

Ἀλλὰ τούτου τεθέντος, ζητεῖται διὰ ποίαν ἄραγε αἰτίαν ὁ αὐτὸς διδάσκαλος καὶ ἄλλους πολλοὺς διδάξας μαθητὰς συγχρόνως δὲν ἀνέδειξε καὶ αὐτοὺς βασιλεῖς; Εἰς ἀπάντησιν μὲν τῆς ἐρωτήσεως ταύτης ἠδύνατό τις εὐκόλως καὶ εὐλόγως νὰ προβάλη ὅτι ὁ μαθητὴς οὗτος ἦν υἱὸς βασιλέως καὶ βασιλέως Φιλίππου, καὶ ἐπομένως ὤφειλε νὰ διαδεχθῆ τὸν πατέρα αὐτοῦ ἕνα δολοφονηθέντα. Ἀλλ' ὡς ἐν οἰκείῳ δηλωθήσεται τόπῳ ὑπῆρχαν καὶ ἄλλοι βασιλόπαιδες μαθηταὶ τοῦ αὐτοῦ διδασκάλου καὶ συμμαθηταὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλ' ὁμῶς οὗτοι οὔτε βασιλεῖς οὔτε μεγάλοι ἐγένοντο. Ὄθεν πρὸς λύσιν τῆς ἀπορίας ταύτης, πρέπει νὰ ὀρισθῆ ἀκριβῶς ποῦ κεῖται ἡ αἰτία, εἰς τὸν διδάσκαλον ἢ εἰς τὸν μαθητὴν ἢ καὶ ἴσως εἰς ἀμφοτέρους. Καὶ ἂν μὲν τις παραδεχθῆ τὸ πρῶτον, πρέπει νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὁ διδάσκαλος ἄλλως μὲν καὶ ἄλλα ἐδίδαξε μαθήματα τὸν Ἀλέξανδρον, δι' ὧν ἐγένετο μέγας, καὶ ἄλλως καὶ ἄλλα ἐδίδαξε τοὺς ἄλλους μαθητὰς καὶ βασιλόπαιδας μαθήματα, δι' ὧν δὲν ἀνεδείχθησαν οἷος ὁ Ἀλέξανδρος. Ὅτι μὲν ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε καὶ τοιαύτας ἀξιώσεις γίνεται δῆλον ἐκ τῆς ἐπομένης ἐπιστολῆς, τὴν ὁποίαν βραδύτερον ἀπηύθυνε πρὸς τὸν διδάσκαλον παράπονόμενος διὰ τὴν ἐκδοσιν τῶν ἀκροαματικῶν λεγομένων λόγων.

« Ἀλέξανδρος Ἀριστοτέλει εὖ πράττειν.

» Οὐκ ὀρθῶς ἐποίησας ἐκθούς τοὺς ἀκροαματικοὺς τῶν λόγων. Τίνοι γὰρ διοίσομεν ἡμεῖς τῶν ἄλλων, εἰ καθ' οὓς ἐπαιδεύθημεν λόγους, οὗτοι πάντων ἔσονται κοινοί; ἐγὼ δὲ βουλοίμην ἂν ταῖς περὶ τὰ ἄριστα ἐμπειρίαις ἢ ταῖς δυνάμεισι διαφέρειν. Ἐρῶ σοι.»

Ὅτι δὲ ὁ φιλόσοφος διδάσκαλος δὲν ἐτήρησεν ἀπόρρητα μαθήματα μεταξὺ τῶν μαθητῶν τῶν ἀκροαματικῶν λόγων κατὰ τὴν τοῦ φιλοτίμου μαθητοῦ ἀξίωσιν μαρτυρεῖται ἐκ τῆς διαφορουμένης ἀποκρίσεως, ἣν ἐποίησατο ὁ διδάσκαλος διὰ νὰ ἐξοικονομήσῃ τὴν διάπυρον φιλοτιμίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐν ἧ ἰλέγει

« Ἀριστοτέλις βασιλεῖ Ἀλεξάνδρῳ εὖ πράττειν.

» Ἐγραψάς μοι περὶ τῶν ἀκροαματικῶν λόγων, οἰόμενος δεῖν αὐτοὺς φυλάττειν ἐν ἀπόρρητοις. Ἰσθι οὖν αὐτοὺς καὶ ἐκδεδομένους καὶ μὴ ἐκδεδομένους; ξυνετοί γὰρ εἰσι μόνοις τοῖς ἡμῶν ἀκούσασιν. Ἐρῶ σοι.»

Τοῦ πρώτου τοίνυν τῶν εἰρημένων οὕτως ἔχοντος, πρέπει νὰ ἐξετασθῆ τὸ δεύτερον, τουτέστιν ἂν αἴτιον τοῦ ἀνεφίχτου μεγαλείου αὐτοῦ καὶ μόνος ὁ Ἀλέξανδρος ἦν. Πρὸ τούτου ὁμῶς ἠδύνατο νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν καὶ ὁ πατὴρ τοῦ Ἀλεξάνδρου Φίλιππος, εἰ ἂν οὗτος ἐζῆ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, καθ' οὓς οἱ νεώτεροι πολλὰ περὶ πολλῶν γράψαντες, δὲν ὤκνησαν νὰ γράψωσι καὶ περὶ τέχνης τῆς γεννήσεως

μεγάλων ἀνδρῶν· οὕτω λ. χ. διάσημός τις μαιευτῆρ τῶν Παρισίων πρὸ τινῶν ἐτῶν ἔγραψε βιβλίον ἐπιγραφόμενον «Magalanthogorogénésie» ἧτοι «μεγαλανθρωπογένεσις» ἐν ᾧ διδάσκει τὴν τέχνην τοῦ ποιεῖν καὶ γενεᾶν μεγάλους ἀνδρας, περὶ τῆς ἀληθείας καὶ πραγματικότητος τοῦ ὁποίου μόνον οἱ ἀποπειραθέντες νὰ ἐφαρμόσωσι τὴν διδασκαλίαν τῆς θάυμαστῆς ταύτης τέχνης δύνανται ν' ἀποφανθῶσιν. Ἐν δὲ τῇ προκειμένῃ περιπτώσει ἐνεκα τοῦ μεγάλου ἀναχρονισμοῦ κατατασσομένου τοῦ βιβλίου εἰς τὸν χῶρον τῶν Γαλλικῶν μύθων, πᾶσα περαιτέρω ἔρευνα ἀποβίνει περιττὴ καὶ ἐπομένως ζητητέα ἡ αἰτία τοῦ μεγαλείου εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, πρὸς εὑρεσιν τῆς ὁποίας ἐμπίπτομεν εἰς τὸ πολύκροτον καὶ λελυμένον ἤδη φιλοσοφικὸν ζήτημα, δηλαδὴ ἂν πάντες οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι τὴν αὐτὴν νοητικότητα ἢ ὄχι. Οἱ φιλόσοφοι καὶ ἰδίως οἱ ψυχολόγοι καὶ παιδαγωγοὶ εἰς δύο διηρέθησαν στρατόπεδα, οἱ μὲν τὸ πρῶτον, οἱ δὲ τὸ δεύτερον πρεσβεύοντες· καὶ τῶν πρώτων προῖστατο πρὸ τινῶν ἐτῶν καὶ προεῖχεν ὁ διασημώτατος τῶν παιδαγωγῶν τῆς Γαλλίας Jacotot, ὅστις πρῶτον μὲν δικηγόρος, εἶτα δὲ καθηγητὴς τῶν φιλάνθρωπικῶν λεγομένων ἐπιστημῶν, ἀκολούθως δὲ γραμματεὺς τοῦ ὑπουργείου τῶν στρατιωτικῶν καὶ ἔπειτα καθηγητὴς τῆς Γαλλικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας χρηματίσας καὶ τὰ μέγιστα συντελέσας εἰς τὴν τελειοποίησιν τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, περιέπεσον εἰς τὴν ἐσφαλμένην δοξασίαν ὅτι «tous les hommes ont l'égalité intelligence» καὶ καθῶς διὰ τῆς λαμπρᾶς μεθόδου τῆς διδασκαλίας enseignement universel ἀπέκτησε πολλοὺς ὁπαδοὺς καὶ θαυμαστάς· διότι οὐ μόνον ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀμερικῆς ἔτρεχον ἄνδρες ἵνα σπουδάσωσι τὴν νέαν μέθοδον αὐτοῦ καὶ εἰσαγάγωσιν αὐτὴν εἰς πάντα τὰ ἐκπαιδευτήρια· οὕτω διὰ τῆς ἐσφαλμένης δοξασίας καὶ ἀρχῆς περὶ τῆς ἰσότητος τῆς νοητικότητος προκάλεσε πολλοὺς ἀντιπάλους πρεσβεύοντας ὀρθῶς ἀρχὴν ὅπως ἐναντίαν καὶ ἐκ διαμέτρου ἀντικειμένην, ὅτι δηλ. πάντες οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουσι ἴσην νοητικότητα. Τῶν δὲ πρεσβευόντων τὴν ὀρθὴν ταύτην ἀρχὴν προῖστατο ὁ τέως διασημώτατος τῶν ψυχολόγων καὶ φυσιολόγων Φραγκίσκος Ἰωσήφ Γάλλ' καὶ κατὰ μὲν τοῦ Jacotot ἔγραψεν ὁ ἀρχιδουξ Λέβις, ὁ ὁποῖος λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῇ τὰ ἐξῆς· « Ἡ μὲν ἀσκησις ἀναντιρρήτως βελτιώνει πάσας τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ἡ ἀπόστασις ὁμῶς ἀπὸ τοῦ βλακῆς μέχρι τοῦ μεγαλοφυοῦς μεγάλη εἶναι, καὶ ἡ βαθμὶς, τὴν ὁποίαν δὲν θὰ δυνηθῆ νὰ ὑπερπηδήσῃ εἶναι ὀρισμένη ἐπὶ τῆς ἀπειράντου κλίμακος δι' ἕκαστον ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς τοῦ ὀργανισμοῦ του.»

Εἰ ὄντως ἴση ἦν ἡ νοητικότητα παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἔπρεπεν ἡ ἰσότης αὕτη νὰ ἐπεκταθῆ ἐφ' ὄλων τῶν φυλῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Οἱ Ἑσκιμῶσι π. χ. οἱ Ἐδαμινοὶ οἱ ἄγριοι καὶ οἱ ἀνθρωποφάγοι ἔπρεπε παιδεύομενοι νὰ ἐξισωθῶσι πρὸς τοὺς Ἄγγλους, Γάλλους, Γερμανοὺς καὶ λοιποὺς Εὐρωπαίους. Ἀλλ' ἡ φύσις ἐν τῇ ἀπειρῷ ποικιλίᾳ αὐτῆς οὐδὲν ὅμοιον παράγει· δύναται μὲν τις νὰ ἐπισκεύσῃ καὶ ἐπιταχύνη τὴν αὕξησιν δένδρου τινὸς διὰ τῆς προσηκούσης θεραπείας καὶ περιποιήσεως, τὸ μέγεθος ὅμως τὸ ὅποιον εἰς τὸ εἶδος αὐτοῦ ἀνήκει καὶ εἰς τὸν πυρῆνα, ἐξ οὗ κττάγεται, δὲν δύναται νὰ ὑπερπηδῆσῃ τὰ ὀρισθέντα αὐτῷ ὄρια· οὕτως ἔχει καὶ πρὸς τὴν μόρφωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ. Ὁ δὲ Γάλλ ἀποδεικνύων λογικώτατα καὶ τὰς ἀποδείξεις του ἐπὶ τῆς πείρας στηρίζων προσεπάγεται τὸ ἐπόμενον παράδειγμα «Εἰσέρχομαι εἰς τὸ μέσον πολυμελοῦς οἰκογενείας, τῆς ὁποίας πάντα τὰ μέλη ζῶσιν ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπιβίωσιν καὶ ὑπὸ τὰς αὐτὰς σχέσεις. Οἱ γονεῖς λέγουσί μοι ὅτι τὰ τέκνα μας δὲν εἶναι ὅμοια καὶ μάλιστα τοσοῦτον διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων ὥς νὰ μὴ εἶχαν τὸν αὐτὸν πατέρα καὶ τὴν αὐτὴν μητέρα. Τρώγουσιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς τραπέζης τὴν αὐτὴν τροφήν καὶ ἔχουσι τὰς αὐτὰς ἐργασίας· ὁ πρεσβύτερος υἱὸς μας φαίνεται ὅτι αἰσχύνεται ἐπὶ τῇ καταγωγῇ του· ἀφ' οὗ εἶδεν ἀνθρώπον κεκοσμημένον μετὰ παρασήμων, ἤρχισε νὰ περιφρονῇ τοὺς συντρόφους του καὶ ζητεῖ νὰ ἀφήσῃ ἡμᾶς καὶ νὰ ὑπάγῃ εἰς μεγαλόπολιν τινα· δὲν εἶναι εὐχαριστημένος ἐκ τῶν ἐνδυμάτων του, ἐπιδεικνύεται ἄλλην γλῶσσαν καὶ προσποιεῖται διάφορον βᾶδισμα τοῦ ἡμετέρου· ὁ δεύτερος υἱὸς μας ἐξ ἐναντίας εὐχαριστοῦμενος χαίρει εἰς τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας, αὐτὸς οἶναι τορνευτὴς μας, ξυλουργὸς καὶ τέκτων, καὶ χωρὶς ποτε νὰ μάθῃ τι δεικνύει εἰς ὅλα τὰ ἔργα του σπανίαν ἐπιτηδειότητα καὶ ἐπινοητικὸν πνεῦμα, ἕπερ συνεχῶς ἐκπλήσσει ἡμᾶς. Αὕτη ἡ θυγάτηρ μας οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ μάθῃ τὰς ἐπιπόνοους ἐργασίας τῆς βελόνης, τραγωδεῖ ὅμως νύκτα καὶ ἡμέραν πρὸς χαρὰν ὄλου τοῦ χωρίου· ἅμα ἀκούσῃ ἄσμά τι, πᾶρξυτα μανθάνει αὐτὸ καὶ ἄδει καλλίτερον παντὸς ἄλλου. Ἐνταῦθα ἔχομεν ἕνα ἄλλον παῖδα, ἕνα ἀληθῶς μικρὸν διάβολον, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τοῦ χωρίου· αὐτὸς ζητεῖ ἀφορμὰς φιλονεικίας πρὸς καθένα, δέρει πάντοτε καὶ δέρεται, διηγεῖται μετὰ μεγάλου ζήλου πάντα τὰ νέα πολέμου ἢ μάχης τινὸς καὶ μετ' ἀνυπομονησίας περιμένει τὴν στιγμὴν διὰ νὰ γείνη στρατιώτης· ἡ θῆρα εἶναι πάθος αὐτοῦ καὶ ὅσω περισσότερα φωνεῖ, τόσω εὐτυχέστερον νομίζει ἑαυτόν. Πάντα ταῦτα τὰ ἄτομα ἔχουσι ὡσαύτως τὴν ἰκανότητα, τὴν αἰσθησιν, τὴν προσοχὴν, τὴν κρίσιν, τὰς ἐπιθυ-

μίας, τὴν θέλησιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν. Τὸ αὐτὸ συμπεράσμα ἐξάγομεν καὶ ἀν' ἐπισκεφθῶμεν σχολεῖόν τι, ὅπου οἱ μαθηταὶ ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν διδασκαλίαν σπουδάζοντες διατελοῦσιν, ἐν οἷς καὶ περ αὐστηρῶς ἐπιτηρουμένοις, εὐρίσκομεν ὅμως κακοήθεις τινὰς καὶ ἀναγώγους, ἄλλους τὸναντίον ἐπὶ ἐπιμελείᾳ, προόδῳ καὶ χρηστοθηεῖᾳ διαπρέποντας. Τούτων ὁ μὲν διακρίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὁ δὲ ἐν τῇ ποιήσει, ἄλλος ἐν τοῖς μαθηματικοῖς καὶ ἄλλος ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ. Τὸ αὐτὸ τοῦτο παρατηροῦμεν καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέροις ἐκπαιδευτηρίοις.»

Ἐκ πάντων τούτων καὶ ἐκ τῆς καθημερινῆς πείρας τρανώτατα ἀποδείκνυται ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν νοητικότητα καὶ ἀν' ἀνὰ τὴν βεβαίαν ταύτην ἀρχὴν ὑποθέσωμεν κλίμακα μεγάλην ἀπὸ τῆς γῆς μέχρι τοῦ οὐρανοῦ ἀφικνουμένην καὶ τοσαύτας ἔχουσιν βαθμίδας, ὅσοι εἶναι καὶ οἱ ἄνθρωποι, τότε δικαίως πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν μὲν τῇ κατωτάτῃ βαθμίδι ἴσταται ὁ βλάξ ἄνθρωπος, ἐν δὲ τῇ ἀνωτάτῃ ἢ τοῦλάχιστον ἐν μιᾷ τῶν ἀνωτάτων ὁ Ἀλέξανδρος, περὶ τοῦ ὁποίου εὐλόγως λέγει ὁ Σατωερίανδος· « Si quelqu'un des hommes était semblable à dieu, c'était Alexandre le grand. » Ἐπὶ δὲ τῶν λοιπῶν βαθμίδων ἴστανται πάντες οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι. Τὴν δὲ αἰτίαν τῆς μεγάλης ταύτης διαφορᾶς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀποδίδουσιν οἱ φιλόσοφοι καὶ ψυχολόγοι εἰς τὴν διάφορον ποιότητα καὶ ποσότητα τῶν συστατικῶν μερῶν τοῦ ἐγκεφάλου, τὰ ὅποια κατὰ τὰς διαφορὰς ἡλικίας τοῦ ἀνθρώπου διαφόρως καὶ ἀναπτύσσονται· π. χ. ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ πλείοτερον ἀναπτύσσονται τὰ ὀπίσθια παρὰ τὰ ἐμπρόσθια μέρη τοῦ ἐγκεφάλου καὶ συνεπείᾳ τούτου αἱ κατώτεροι αἰσθήσεις καὶ δυνάμεις ὑπερέχουσι τῶν ἀνωτέρων, ἐν ᾧ εἰς ἡλικιωμένους ἀνθρώπους συμβαίνει τάνάπαλιν· διότι ὁ ἐγκέφαλος εἶναι τὸ ὄργανον τοῦ πνεύματος, αὐτὸς εἶναι ἡ ἀκρόπολις τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, αὐτὸς εἶναι ὁ ἡγεμὼν καὶ διευθυντὴς πᾶσιν τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἕδρα τῆς ψυχῆς.

Ἀφ' οὗ λοιπὸν, ὡς προείρηται, ἡ αἰτία τοῦ μεγαλείου τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν κεῖται εἰς τὸν διδάσκαλον, ὑπολείπεται νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι αὕτη ἐνυπάρχει εἰς τὸν μαθητὴν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ὡς κατωτέρω θέλομεν παρατηρήσει, δὲν εἶναι ἀληθές· διότι ὁ Ἀλέξανδρος, καίπερ εὐμοιρήσας πάντων τῶν τῆς φύσεως δώρων, οὐδέποτε ὅμως ἠθελε δυνηθῆναι νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ὑπάτην ἐκείνην βαθμίδα, ἀν' ἅπαντα ἄλλον διδάσκαλον εἶχε παρὰ τὸν Ἀριστοτέλη. Οἱ δὲ ἀρχαῖοι διαφωνοῦσι περὶ τῆς ἰσχύος καὶ δυνάμεως τῆς τε φύσεως καὶ μαθήσεως· διότι ὁ μὲν Κικέρων λέγει ὅτι πολλοὶ ἄνθρωποι ἐξόχων δώρων τῆς φύσεως τυχόντες, ἄνευ παιδείας ἐγένοντο σῶφρονες

καὶ σπουδαῖοι καὶ ὅτι ἡ φύσις εἶναι ἐπικρατεστέρα τῆς μαθήσεως καὶ κατὰ τὴν δοξασίαν ταύτην μόνος ὁ Ἀλέξανδρος θὰ ἦτο ἡ αἰτία τοῦ μεγαλείου του. Ὁ δὲ Πλούταρχος τὸναντίον ἀποφαινόμενος λέγει «ὅτι ἡ μὲν φύσις ἄνευ μαθήσεως τυφλόν· ἡ δὲ μάθησις δίχα φύσεως ἔλλιπες,» καὶ ὅτι ἡ μάθησις δύναται νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν τῆς φύσεως ἔλλειψιν καὶ κατὰ τοῦτο αἰτία τοῦ μεγαλείου τοῦ Ἀλεξάνδρου θὰ ἦτο μόνος ὁ διδάσκαλος. Πρὸς δὲ τοὺς μὴ θέλοντας νὰ παραδεχθῶσι τὴν γνώμην του ὡς ἀληθῆ ἐπιφέρει, «εἰδὲ τις οἶεται τοὺς οὐκ εὖ πεφυκότας, μαθήσεως καὶ μελέτης τυχόντας ὀρθῶς πρὸς ἀρετὴν οὐκ ἂν τὴν τῆς φύσεως ἐλάττωσιν εἰς τοῦνδεχόμενον ἀναδραμεῖν, ἴστω πολλοῦ, μᾶλλον δὲ τοῦ παντός διαμαρτάνων· φύσεως μὲν γὰρ ἀρετὴν διαφθείρει ῥαθυμία, φαυλότητα δ' ἐπανορθοῖ διδασχῆ, καὶ τὰ μὲν ῥάδια τοὺς ἀμελοῦντας φεύγει, τὰ δὲ χαλεπὰ ταῖς ἐπιμελείαις ἀλίσκεται.»

Ἀλλὰ νομίζω, ἐπὶ τῆς ἀλανθάστου πείρας στηριζόμενος, ὅτι αὕτη ἡ δοξασία τοῦ Κικέρωνος δὲν δύναται νὰ ἦναι καθ' ὅλοκληρίαν ἀληθής· διότι ὁ ἀμαθής καὶ ἀπαίδευτος ἄνθρωπος ὅσωνδήποτε δώρων τῆς φύσεως καὶ ἂν εὐμοιρήσῃ δὲν δύναται νὰ διαπράξῃ τι μέγα καὶ σπουδαῖον ἀγαθόν· οὔτε ἡ τοῦ Πλουτάρχου, καίπερ πολλὰ ἐπιφέροντος παραδείγματα πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς· διότι ὁ βλάξ ἄνθρωπος, ὁ παντός πνευματικοῦ δώρου ἄμοιρος, δύναται μὲν διὰ μαθήσεως ὅσης ἐπιδεκτικός ἐστὶ, νὰ γείνη κρείττων μόνον ἑαυτοῦ, οὐδέποτε ὅμως θέλει δυναθῆναι νὰ ἀναπληρώσῃ καθ' ὅλοκληρίαν τὴν τῆς φύσεως ἔλλειψιν, ὡς διατείνεται αὐτός. Ἡ δὲ ἀλήθειά ἐστὶν ὅτι ἀμφότερα ἢ τε φύσις καὶ ἡ μάθησις συνελθόντα εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἄτομον δύναται νὰ ἀπεργασθῶσι τὸ τέλειον καὶ νὰ καταστήσωσι τὸν ἄνθρωπον εὐδαίμονα, ὡς ὁ αὐτός ὁμολογεῖ Πλούταρχος «εὐδαίμων οὖν καὶ θεοφιλὴς εἶ τῶ ταῦτα θεῶν τις ἀπέδωκεν. Ταῦτα διατεινόμενος εἶπομι εἶπὶ συνῆλθε καὶ συνέπνευσεν εἰς τὰς τῶν παρ' ἅπασιν ἄδομένων ψυχῶν, Πυθαγόρου καὶ Σωκράτους καὶ τῶν ὅσοι δόξης ἀειμνήστου τετυχήκασι.»

Ἀμφότερα τοίνυν ταῦτα συμπεσόντα ἀπειργάσαντο τὸ τέλειον καὶ ἀνέφικτον μεγαλεῖον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ δὲ Κικέρων ἐν ταύτῃ τῇ τάξει καταλέξας μόνον τοὺς συμπατριώτας αὐτοῦ, οἷον Σκηπίωνα τὸν Ἀφρικκόν, τὸν Λαίλιον, τὸν Φούριον καὶ τὸν Κάτωνα μεγάλως ἠδίκησε τὸν Ἀλέξανδρον, εἰς τὸν ὁποῖον δικαιοτάτα ἐπρεπε νὰ ἐφαρμοσθῆ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀρχιφιλοσόφου Σωκράτους λέγοντος παρὰ Ξενοφῶντι «ὅτι αἱ ἀρισταὶ δοκοῦσαι εἶναι φύσεις μάλιστα παιδείας δέονται.» Ἀλλ' οὐδὲν παράδοξον διὰ τὴν τοιαύτην δοξασίαν τοῦ Κικέρωνος· διότι καὶ ὁ συμπατριώτης αὐτοῦ Λίβιος πάντα τὰ κατορθώματα τοῦ

Ἀλεξάνδρου εἰς μόνην τὴν τυφλὴν τύχην ἀποδίδει. Ἀλλὰ τὴν ἐσφαλμένην ταύτην δοξασίαν ἱκανῶς ἀνεσκεύασεν ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ περὶ τύχης λόγῳ· συνωδὰ δὲ τῷ Πλουτάρχῳ, καὶ ὁ Βοσσοῦτος ἐν τῇ περὶ γενικῆς ἱστορίας λόγῳ ἀποφαίνεται καὶ πᾶν τοῦναντίον διασχυρίζόμενος λέγει, «ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἐκ μυστηριώδους ἐν τῇ καρδίᾳ πεποιθήσεως ἠσθάνετο ὅτι ἦν γεγεννημένος οὐχ ἵνα παρακολουθήσῃ τὴν τύχην, ἀλλ' ἵνα σύρῃ αὐτὴν εἰς τοὺς σκοπούς του καὶ βιάσῃ τὰς Μοίρας» ὡς ῥητῶς λέγει ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀλεξάνδρου «Ἀλέξανδρος βουλόμενος τῷ θεῷ χρῆσασθαι περὶ τῆς στρατείας ἦλθεν εἰς Δελφοὺς, καὶ κατὰ τύχην ἡμερῶν ἀποφράδων οὐσῶν, ἐν αἷς οὐ νενόμισται θεμιστεύειν, πρῶτον μὲν ἐπιμπε παρακκλῶν τὴν πρόμαντιν· ὡς δὲ ἀρνούμενης καὶ προϊσχυρόμενης τὸν νόμον, αὐτὸς ἀναβὰς βίᾳ πρὸς τὸν ναὸν εἶλκεν αὐτὴν, ἡ δὲ ὡσπερ ἐξητητημένη τῆς σπουδῆς εἶπεν «Ἀνίκητος εἶ ὦ παῖ.» Τοῦτ' ἀκούσας Ἀλέξανδρος οὐκέτι ἔφη χρῆζειν ἐτέρου μαντεύματος, ἀλλ' ἔχειν ὅν ἐβούλετο παρ' αὐτῆς χρησμόν.»

Ἀποδειχθέντος λοιπὸν ὅτι ἀμφότερα ἢ τε φύσις καὶ μάθησις ἀπετέλεσαν τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἀλεξάνδρου, εὐλόγως ἠδύνατό τις νὰ ζητήσῃ ἀκριβῶς νὰ ὀρισθῆ κατὰ πόσον συνετέλεσεν ἡ φύσις καὶ κατὰ πόσον ἡ μάθησις, καὶ ἂν ἡ δευτέρα ἀπέβη ἐπικρατεστέρα τῆς πρώτης, ὡς διατείνεται ὁ Πλούταρχος, ἢ τ' ἀνάπαλιν ἢ πρώτη ἐπεκράτησε τῆς δευτέρας ὡς πρεσβεύει ὁ Κικέρων. Ἀλλὰ νὰ θελήσῃ τις τοῦτο νὰ ἐξετάσῃ καὶ μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας νὰ ὀρίσῃ καὶ ἀποδείξῃ, εἶναι ματαία καὶ ἀδύνατος ἐπιχείρησις· διότι ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ γενήσεται λόγος τὰ πλεῖστα τῶν τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἀφορώντων συγγραμμάτων δυστυχῶς ἀπωλέσθησαν. Ταῦτα ἐν εἰδῇ προλόγου προιάξας τῆς κυρίας ὑποθέσεως ἴσως ἐφάνην μακρηγορήσας. Ἄλλ' ἐάν τις λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀνδρός, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ὁμολογήσῃ ὅτι καὶ ταῦτά εἰσιν ὀλίγα· διότι τῶν νεωτέρων τις σοφῶν ὁ Ideler ἐκτενῆ πραγματείαν συντάξας μόνον περὶ τῆς ἡμέρας τῆς γεννήσεως, ἀνέγνωσεν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Βερολίνου· τούτου δὲ γενομένου, ἔπρεπε νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν κυρίαν τοῦ λόγου ὑπόθεσιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ φοβοῦμαι μήπως ἡ ἡμετέρα ὑπομονὴ καὶ ἀνοχὴ ἐξηνητλήθη ἤδη ὑπὸ τῆς μακρολογίας μου, διακόπτω ἐνταῦθα τὸν λόγον, ἐκθεῖς μόνον τὴν κεφαλὴν τοῦ ὄλου καὶ ἐπ' ἄλλην ἐπιφυλασσόμενος εὐκαιρίαν, θεοῦ θέλοντος, νὰ παραθέσω τὸ σῶμα ἀκέφαλον ἐν τῇ πνευματικῇ τραπέζῃ καὶ συμπληρώσω τὸ τοῦ λόγου θέμα.